פרשת בא

אבל רבתי הנקרא מסכת שמחות פרק ראשון

(שמות יב) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו' וכתיב (במדבר ח) כי לי כל בכור [וגו'] ביום הכותי כל בכור וגו' "(ואתה משיב) א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות [א] מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר משל הדיום אומר נתת פת לנער הדע את אמו [ב] אף הקדוש ברוך הוא אמר אודיע לבני המיתה המשתקת הזאת ששונאיהם היאך מתים בה אלא תשמור נפשותם עד הבוקר כדי שיראו בני בשונאיהם: (הגרא"ל מ"ז)

פרק ראשון

הלכה א הנוסם הרי הוא כחי לכל דבר לעולם (זקק) [זוקק] ליבום ופוטר מן היבום ומאביל בתרומה ופוסל בתרומה (א) ונוחל ומנחיל פרש ממנו אבר כאבר מן החי בשר כבשר מן החי חוזרים על ידו דם חטאתו הדם אשמו עד שימות: ד

ידוי בחלי הלילה מו'. יש לדקדק למה הביא כך דרכה להתחלת מסכת זו כיון דאין נפקותא לענין דינא. וי"ל לישב דמן דרכה זאת יש סדר וחלוה להתחלת מסכת ז. והוא ע"פ נמרא דסנהדרין דף ל"ט ע"א אמר מיגל לר' אבהו מלכיכם כהן הוא דכתיב ויקהו לי תנומה כי קבל נמצא נחלי בכל ל"ח כמיגל הא כתיב מי מדר בעלו מיס ח"ל בעולא דכתיב כי הנה ה' בא יצא ומי סלקא עבילותא ח"ל אדרבה עיקר עבילותא בעולה הוא דכתיב כל אבר לא יצא בחם תעבירו מיס ע"ם פרס"ו. וכתבו תוספות הא לא קשה ליה הא"ך עמא דיסלאל נקלאו בנים למקום ע"כ. ולפ"ז יב להקשות נגד מכת בכורים דלתיב וה' הכה כל בכור בארץ מצרים ובכנוזו המיה לוהם כדכתות המגיד אלי ס' ולא כבלית ח"ל קשה קושית תוס' הא"ך עימא עלמו וע"ז לא שיין תירוץ תוספות. אמנם לי לאמרי דנוסם הוי כתי לכל דבר ח"ל ק"מ כיון דמכה דומיא דמי קרלי מוכת דהקב"ה בחוי' נוסמים ח"ל ק"מ קושית תוספות הרי לא עימא לכן נמיתן. ומעתה מקומר ומחומר בדק היעב דכשה זו להתחלת המסכת כיון דהתחיל במסכת זו סנוסם הרי הוא כחי לכל דבר וקשה מ"ל הא לכן הקדים דרכה זו דמוכת מרומיא דקרלי דהקב"ה בחוי' נוסמים ח"ל מוכת דנוסם הוי כתי דהם לא כן הקשה קושית תוס' האין עימא לכן הע"כ דנוסם הוי כתי:

ח) **מי ומי ההולכים.** יש בענין זה ספקות הן כפל מי ומי כי די באחד, ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתיישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו, ועוד ב"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו נלך, ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו, והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת הש"י, וחג לנו הוא בשמחת העובדים, כמ"ש (דברים טז.ח) עצרת לה' וכתיב (במדבר כט.לה) עצרת תהיה לכם, ורז"ל אמרו (פסחים סח:) דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם, וכאן מי החכם ומי יודע פשר דבר, ועו"ק כי אותה אתה מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנערינו ובזקנינו וגו' הרי שבקשו לעקור את הכל משם, ופירוש של המפרשים כבר נודע, ובמקום תיבת אותה הל"ל זה אתם מבקשים.

וביאור לכל הספיקות הללו הוא, כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר אומר שודאי לא ילכו כ"א הזכרים שדרכם לזבוח, ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושוטטו נא בכל קצוי עולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך, לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאילו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזבוח, ובזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומשם תראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג, והשיב משה בנערינו ובזקנינו נלך כפי הנראה שלפי פשוטו נלך מיותר לגמרי, ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים, והיה לו להשיב בנערינו ובזקנינו בבנינו וגו' ויהיה הכל קאי על ההולכים, אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים, ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנערינו ובזקנינו נלך, והבדל נלך מן ההולכים כי לא קרב זה אל זה, ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזבוח כי אם מי שדרכם לזבוח, מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו, כי בשלמא כל ההולכים שאינן הולכים כ"א לזבוח דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזבוח, אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו חג לה', יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת החג, זה"ש כי חג ה' לנו. צריך להיות גם לנו, וידוע שאין שמחת האדם שלימה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניניו עמו, כי איך ישיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקנינו נתונים בערבון בעדו, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, ולכך אמר ב"פ נלך לעשות ב' חלוקות בההולכים כי נערינו וזקנינו נלך לעבוד, ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חציו לה' וחציו לנו ולבנינו, לשם שמחה.

(כג) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם[53] והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפלה, כלומר איך עב מאד שירד מן השמים, כי על כן אמר נטה את ידך על השמים[54], להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם[55], והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר, וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל, ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות, וזהו שאמר הכתוב שלח חושך ויחשך[56], כי היה שליח חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש, כדברי רבותינו[57], כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א*:

(כא) נְטֵה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם. עַל אוֹתוֹ הַחֵלֶק מֵהָאֲוִיר הַנִּקְרָא "שָׁמַיִם", כַּמְבֹאָר בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית[27]. וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ. וְיָסִיר[28] אֶת הַחֹשֶׁךְ הַטִּבְעִי שֶׁל לַיְלָה. כִּי אָמְנָם חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה הוּא אֲוִיר מוּכָן לְקַבֵּל הָאוֹר, וְהוּא חָשׁוּךְ בְּהֶעְדֵּר הָאוֹר בִּלְבָד. אָמְנָם זֶה הַחֹשֶׁךְ[29] יִהְיֶה אֲוִיר בִּלְתִּי מוּכָן לְקַבֵּל הָאוֹר לְרֹב עָבְיוֹ[30], וְלֹא יִפֹּל עָלָיו הֶעְדֵּר הָאוֹר, בִּהְיוֹתוֹ בִּלְתִּי מוּכָן אֵלָיו. וּלְפִיכָךְ —

כג) לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. כִּי לֹא הִסְפִּיק לָזֶה אוֹר נֵר וַאֲבוּקָה[31].

י.כא. ויהי חושך על ארץ מצרים וימש חושך.

שמעתי מאדמו"ר הגאון זצ"ל שהאור בריאה, והחושך בריאה, ולא כמו שחשבו חכמי האומות שהחושך הוא העדר האור. דבאמת לא כן הוא, רק בריאה בפני עצמה, אלא שנדחה מפני האור, כי כן שם הקב"ה בטבע הבריאה. ולפי זה כאן שינה הקב"ה את הטבע שאמר "וימש חושך", פירוש, שהחושך ימש את האור ולא האור את החושך, ויהיה לשון **ימש** משורש "לא **מש** מתוך האהל", ויהיה פועל יוצא.

(תלמידו הג"ר בנימין ריבלין משקלוב בספרו גביעי גביע הכסף, וראה אדרת אליהו בראשית ד"ה ויבדל אלקים[5])

[5] הערת קול אליהו: עיין בס' הכתב והקבלה פר' בראשית, שמביא שם ג"כ בשם רבנו הגר"א זצ"ל דהחושך הוא בריאה בפ"ע וכו' ע"ש, וכן כתיב (ישעי' מה, ד) יוצר אור ובורא חושך. אמנם הרד"ק פי' שם בשם אביו ז"ל דחושך קאי על האור, כי היא הגורמת החושך בעולם כשתשקע השמש וכו' ע"ש, אם-כן ליכא כל-כך ראיה משם.

אבל באמת כן נראה בהדיא מדברי הגמרא בריש מס' פסחים דאמרינן שם דהא דכתיב "ויקרא א' לאור יום ולחושך קרא לילה", לאו לענין קריאת שם הוא, אלא ה"ק קרייא רחמנא לנהורא ופקדי' אמצותא דיממא, וקרייא רחמנא לחשוכא ופקדי' אמצותא דלילה, קרא כמלך שקרא לעבדו שיבא לפניו וכו' ע"ש, אם-כן משמע בהדיא דהחשך הוא בריאה בפני עצמה. (א"ר)

י"ב, ב'. החדש הזה לכם ראש חדשים[15].

כתב הרמב"ן וז"ל: וכבר הזכירו רבותינו [ירושלמי ר"ה פרק א' הלכה ב'] זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו כו' אבל כאשר עלינו מבבל כו' חזרנו לקרוא החדשים שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצא רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר וכו' עכ"ל. והנה יש לתמוה, מדוע באמת עזבו לשון התורה ונקטו לשון פרס, ובפרט בשמות החדשים שיש בהם שמות ע"ז כגון תמוז. ובאמת מצינו שבימי בית שני היתה השפה המדוברת בישראל לשון ארמי, ורק דברי תורה כתבו בלשון הקודש, והלוא במצרים היו משבחים אותם שלא שינו את לשונם[16]?

והנראה בזה, בהקדם מה שיש להבין הא דאיתא ביומא [דף כ"א ע"ב] שבבית שני חסרו חמשה דברים, והראשון מהם הוא הארון אשר נגנז בימי יאשיהו המלך. ולכאורה משמע דהטעם שחסר הארון בבית שני הוא משום שנתעלם מן העין. אך לא כן משמע במסכת שקלים [פרק ו' משנה א'], דאיתא התם: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז עכ"ל המשנה, הרי אף שידעו איפה הארון נגנז אעפ"כ לא העלוהו למקומו בבית קדשי הקדשים, ובהכרח שהיתה סיבה מיוחדת שבבית שני לא יהיה הארון במקומו. מדוע?

נראה שעולי בבל, שבנו את הבית השני, ידעו כי לא זה הבנין אשר יעמוד לעולמים, ואין חזרתם לארץ ישראל בתקופה זו הגאולה השלמה. דעתם היתה כי בנין הבית בתקופה הזאת לא נועד אלא להכין את העם לתקופת הגלות הארוכה. על פי שורת הדין היו הם צריכים לישאר בבבל עוד זמן רב, אלא שראתה ההשגחה שכבר לאחר שבעים שנה של גלות בבל כבר נטמע ונתערב רוב העם עם הגויים, וברור כשמש היה כי אם יתעכבו בני ישראל בגלות מאות ואלפי שנים

שאז בודאי לא יצליח העם להשאר בזהותו המיוחדת ושוב לא יהיה את מי לגאול, ולכן חמל ה׳ על עמו והוציאם מבבל והחזירם, באופן זמני, לארץ ישראל, ובנה להם את בית הבחירה, והכל בכדי שישובו ויתחזקו ביסודות האמונה ויהיו מחוסנים לקראת תקופת הגלות המרה[17]. בכדי להדגיש ולהמחיש לעם שעדיין הם לא נגאלו וכי בעצם עדיין הם בגלות, לא העלו את הארון, מקור הקדושה בבית הראשון, ממקום שנגנז והשאירוהו במקומו, כי עדיין אין הגאולה שלמה[18].

מחמת הכרתם זו, שעדיין לא הגיעה הגאולה השלמה, הנהיגו עולי בבל כמה וכמה ענינים שיהיו עושים כמו שהיו נוהגים בתקופת הגלות, להראות שבאמת תקופת גלות בבל עדיין נמשכת והבנין הנבנה אינו אלא ארעי ועתיד להחרב. מחמת זה כשעלו מבבל חזרו לקרוא את שמות החדשים בשם שנקראו בבבל, וכמו שכתב הרמב״ן: ״להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש״י״, כלומר, כדי לזכור שבאמת לא נגאלו באופן מושלם. ולכן גם לשונם נשאר בלשון הגלות — לשון ארמי, ולא חזרו לדבר בלשון הקודש, מה שהיה מראה כאילו הם נגאלו באופן סופי[19]. ונראה שזה גם הטעם מדוע נכתב התלמוד הירושלמי בארמית, דבשלמא הבבלי שנכתב בבבל נכתב בשפת המדינה, אבל הירושלמי שנכתב בארץ ישראל מדוע נכתב בארמית, אבל לדברינו נעשה זה מהטעם הנ״ל.

[ועיין לעיל בפרשת ויחי [מ״ט פ״י] שביארתי לפ״ז מדוע באמת לא קם מלך ממלכות בית דוד בתקופה זו, כי להעמיד מלך מזרע המלוכה היתה באותה שעה כנגד רוח המקום, כי המלכת מלך ממשפחת דוד המלך היתה מתפרשת כאילו הגיעו קץ הימים והגאולה העתידה, ולכן לא העירו חכמי ישראל לבית חשמונאים על שהמליכו עצמם אף שהיה זה באיסור וכמש״כ הרמב״ן שם, ועיי״ש.]

לאור זה נבין דבר תמוה בסדר הנביאים, שהרי נבואת חגי, המתייחסת ברובה על בנין בית שני, נאמרה לאחר נבואת יחזקאל המבשרת לנו על אודות בנין הבית השלישי, ואדרבה עיקר שליחותו של חגי היתה לצוות לראשי יהודה לא לצפות ולהמתין לאחרית הימים אלא לבנות בינתיים מקדש שני. אבל זה צריך ביאור, מדוע נצטווה יחזקאל על הבית השלישי קודם שנצטווה חגי על הבית השני, לאיזה צורך הקדימו את המאוחר? אמנם לפמש״כ שפיר ניחא, דנבואת יחזקאל אודות הבית השלישי בהכרח היתה צריכה להיות מוקדמת, כי זהו הבית שסימן את גאולת ישראל השלמה, ולנבואה זו ציפו בני ישראל מעת חורבן הבית הראשון — לגאולה העתידה, משא״כ חגי נצטווה על בית שני שהיה ארעי ובא בזמן גלות חלקית, ולכן נבואתו באה באחרונה, ודו״ק היטב בכל זה[20].

17. בחידושיו על פרקי אבות [פ״א מ״א] כיאר רבינו שחלק מהסיבה שהחזירם השי״ת לא״י אז היתה בשביל שיוכלו לאסוף ולערוך את התורה שבעל פה, כי ידעה ההשגחה שבשביל להחזיק מעמד בגלות שוב אי אפשר שתהיה התורה שבע״פ נחלתם הפרטית של חכמי התורה, אלא היא מוכרחת להיות נחלתם של כל ישראל, ולכן גם עמדו אז וגזרו על פתם ושמנם, והכל כדי להתרחק מן הגויים כדי שלא ישתקעו בתוכם במשך ימי הגלות, ועיי״ש שביאר הדברים היטב. עוד הוסיף רבינו בכמה הזדמנויות שכך עלינו להבין גם את הקמת מדינת ישראל בימינו, שלאחר החורבן הגדול והייאוש שנאחז בקרב שארית הפליטה, וכן לאור מצבם הנואש והאבוד של יהדות רוסיה, סיבב הקב״ה את הקמת המדינה כדי לחזק את הזהות היהודית ולקיים את הקשר שבין יהדות הגולה וכלל ישראל.

18. בשו״ע או״ח סי׳ ת״פ כתב הרמ״א: ויש אומרים שיש לומר שפוך חמתך וכו׳ קודם לא לנו (ר״ן פ׳ ע״פ), ולפתוח הדלת כדי לזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על המכחשים בה׳ (מהרי״ב), וכן נוהגין. ויכול לגמור הלל אף שלא במקום סעודה (רמב״ם והמגיד פ״ח), עכ״ל הרמ״א.

הנה כבר הקשו על טעם זה של פתיחת הדלת שכ׳ הרמ״א, שהוא כדי לזכור ולהראות שהוא ליל שמורים, דעד השתא מאן נטרינן, וכדי להראות ולזכור שהוא ליל שמורים, הי׳ צריך להיות הדלת פתוחה גם בתחילת הלילה, ואמנם ב„דרכי משה״ הביא בשם האור זרוע שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח דליל שמורים, ע״כ, אולם אין מנהגינו כן, אלא כל זמן הסדר הדלת נעולה, ופותחים רק כשאומרים שפוך חמתך, כמו שכתב הרמ״א, וע״ז צריך טעם דאם משום ליל שמורים למה דייני

ולולי דבריהם הי׳ אפשר לומר, שהמנהג בנעילת הדלת כל זמן האכילה עד אחר אכילת אפיקומן וברכת המזון, ופתיחת הדלת אחר כך, כל זה נובע ממנהג קדום בזמן שבית המקדש היה קיים, שנהגו כן באכילת הפסח.

והוא, בגמרא פסחים (פה ב) אמרו, גגין ועליות לא נתקדשו, ומקשה, והא אמר רב משום ר׳ חייא כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא, מאי לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא, ומתרץ, לא

אכלי בארעא ואמרי באיגרא, ע"כ, וכתב הרש"א בחידושי אגדות, משום דבכזית פסחא יו האוכלין מרובין, והיה צר להם המקום ישיבת הבית בשעת אכילה, והלכו הרבה מהם איגרא בשעת ההלל שלא בשעת אכילה, עכ"ד. הנה שם בגמ' (פה א) איתא, תנן התם הפיגול הנותר מטמאין את הידים וכו', איבעיא להו יוצא גזרו רבנן טומאה או לא, מי אמרינן נותר דגזרו טומאה דאתי לאיצולי ביה, (שיתעצלו הכהנים באכילת קדשים וגזרו טומאה על הנותר כדי להטריחו עליהם — רש"י), אבל יוצא אפוקי בידים לא מפקי ליה בידים, לא גזרו ביה רבנן טומאה, או דילמא לא שנא, ומסיק שם בגמ' ביוצא בפסח לא מיבעי' לן דלא גזרו רבנן טומאה, מ"ט בני חבורה זריזין הן ומזהר זהירי ביה, (שיש רבים ומזרזים זה את זה מלהוציא, ולא אצטריך לאחמורי עלייהו שלא יבואו לידי יציאה — רש"י), אלא כי קמיבעיא לן ביוצא בקדשים מאי, תיקו.

מבואר בכאן שבני החבורה היו זריזים וזהירים בזמן אכילת הפסח שלא יבוא אחד מהם להוציא מבשר הפסח מן הבית חוצה, ולפי זה

אפשר להבין שמהאי טעמא היו סוגרים אז את הדלת כל זמן האכילה עד שגמרו כל אכילתן וברכו ברכת המזון, כדי שלא יבואו להוציא מבשר הפסח חוצה, ואח"כ כשגמרו לברך ברהמ"ז אז פתחו את דלתות הבית מפני הלחץ והדוחק שהיו צפופים כולם יחד בדיוטים התחתונים, שרק הם נתקדשו בקדושת ירושלים לאכול שם מן הזבחים ומן הפסחים, שהרי גגין ועליות לא נתקדשו כמבואר בגמ' הנ"ל, ויצאו לגמור את ההלל באיגרא, מקום אויר צח, ומקול שאון ההמון מאמירת הלל פקעו איגרא, — ולכן מזה הטעם נהגו גם עכשיו לסגור הדלת כל זמן האכילה עד אחר אכילת אפיקומן — שהוא זכר לפסח, ונהגו בו כמה מדיני הפסח, שגם הוא אינו נאכל בשני מקומות, ונאכל על השובע, וצריך לאכלו קודם חצות כזמן אכילת

הפסח — וכמו בזמן המקדש היו נועלים את הדלתות כל זמן אכילת הפסח כדי שלא יבואו להרציא מבשר הפסח חוצה, לכך אנו נועלים ג"כ את הדלתות עד אחר אכילת האפיקומן. וכשגומרים לברך ברהמ"ז אז אנו פותחים את הדלת, כמו שהי' נהוג בזמן המקדש שלאחר אכילת הפסח פתחו את הבתים ויצאו לאיגרא לאמירת ההלל.

ואף לפי הטעם שכתב הרמ"א שפתיחת הדלת היא כדי לזכור שהוא ליל שימורים, יתכן ג"כ לומר, דמה שכוונו לפתוח דוקא אחר גמר האכילת וברהמ"ז ולא בתחילת הלילה, — כדי לכלול ג"כ ענין זה לזכר מה שהיה נהוג בזמן המקדש, שהיו דלתות הבתים נעולים כל זמן האכילה, ופתחום רק אחרי גמר האכילה וברהמ"ז לפני אמירת הלל, וכמו שנתבאר.

(12) פרק יום

(13) ליל חמישי

יב, ג בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית.

"זה מקחו בעשור, (ואין פסח דורות מקחו בעשור" — מכילתא דפסחא פרשה ג). נראה בה עוד טעמים שפסח מצרים היה מקחו מבעשור [1], כי ההשגחה רצתה לעשותם גוי מצוין [2] בגימוסין, ויהיו ראויים להנהגה מסודרה ומתנהגת תחת גדוליה, ויוכלו לעצור בעד מאוי לבבם ורסן תאוה נפשם, וינהגו במשטר חזק [דיסציפלין]. לכן כאשר ישתוקקו כולם להיות חפשי, וידע השם יתברך כי יעמדו בכורי מצרים מפני פחד דברי משה בשם ה' על נפשותיהם, ויבואו אל משה, וילחמו בעד נפשם עם חיל פרעה, וירבו חללים על פתח פלטין של פרעה [3], ואז כי ילכו, מי יעיז לדבר נגדם?! ובכל זה, כל

זמן שלא ישמעו מפי משה ואהרן ללכת בהסכם פרעה, לא יזוזו ממקומם. וזה חינוך חזק לעצור ברוחם כעת הזאת, ויהיו ראויים להנהגה נימוסית מאושרה.

עוד נראה, שהרי לא יכלו לצאת מביתם בלילה זו (להלן פסוק כב), והיו מוכרחים להשתתף עם שכניהם שבצדם (להלן פסוק ו), והיו יותר משש מאות אלף גברים מבן עשרים, ועם הנשים וטף היו קרוב לשני מיליון. ורובם היו עניים טרם ששאלו ממצרים (להלן יא, ה) והיו צריכים לאכול בשר צלי במכילתא (מסכתא דפסחא פרשה יא לפסוק מו) — מנין היו להם [4]?! על זה אמר במכילתא (מסכתא דפסחא פרשה יא לפסוק כא להלן): "משכו" — מי שיש לו, "וקחו" — מי שאין לו [5], היינו שהעשירים היו נותנים להם דמים, והם היו לוקחים צאן. ובזמן שהאדם עוקר משכנו, הלא כל פרוטה יקר אצלו, ובכל זה יעשו צדקה גדולה להיות כל איש אוכל כל הלילה בשר צלי. ולכן

אמר [6] "מלמד שקבע להן בית דין" — שמתחלקת [7] בשלושה, כדיני ממונות דמיא,

(4)